

Η αθλητική ορολογία στα λεξικά της Νέας Ελληνικής

Μαριάννα Κατσογιάννου, Βασίλειος Αργυρόπουλος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η αθλητική ορολογία της ελληνικής γλώσσας περιλαμβάνει ένα σημαντικό αριθμό δανείων, κυρίως από την αγγλική και γαλλική γλώσσα, των οποίων η ενσωμάτωση στη γλώσσα υποδοχής έχει γίνει ασυντόνιστα, χωρίς να προηγηθούν οι απαιτούμενες διαδικασίες τυποποίησης. Το γεγονός αυτό έχει αφήσει τα ίχνη του όχι μόνο στο είδος του λόγου που ονομάζουμε «αθλητική γλώσσα», αλλά και στην ένταξη των όρων του αθλητισμού στα λεξικά της γενικής γλώσσας. Με βάση παραδείγματα που προέρχονται κυρίως από την ορολογία του ποδοσφαίρου, εξετάζουμε εδώ ζητήματα σχετικά με: α) Τα κριτήρια με βάση τα οποία καταχωρίζονται διάφοροι αθλητικοί όροι στον κατάλογο των λημμάτων κάθε λεξικού. β) Τον τρόπο μεταγραφής τους (και επομένως ορθογραφικής παράστασής τους). γ) Την επεξεργασία των γραμματικών και σημασιολογικών πληροφοριών, κυρίως ως προς τους ορισμούς που δίνονται και τους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποιούνται για τους αθλητικούς όρους-λήμματα. δ) Την επιλογή των παραδειγμάτων που προέρχονται από τον χώρο του αθλητισμού. Στόχος της εργασίας είναι να καταγραφεί η ποικιλότητα που προκύπτει από την απόδοση αυτών των δάνειων όρων στην ελληνική γλώσσα και να διαπιστωθεί αν και κατά πόσο είναι δυνατή μια γενικότερη πρόταση τυποποίησης που να καλύπτει ολόκληρο τον σχετικό χώρο.

Sports terminology in dictionaries of Modern Greek

Marianna Katsoyannou, Vasileios Argyropoulos

ABSTRACT

Sports terminology in Modern Greek contains a considerable number of loanwords, mainly from English and French; these loanwords have been incorporated in the target language in a rather disorganized way, having failed to follow regular procedures. This has had an effect not only on the sports sublanguage, but on the treatment of sports terms in the general language dictionaries of Modern Greek. In this paper we examine elements derived mainly from football terminology. The results of our research refer to: a) the criteria used for the incorporation of various sports terms in the entries of a dictionary. b) The way in which these loanwords are transcribed and consequently the way they are spelt. c) The treatment of grammatical and semantic information, having to do particularly with the accuracy and the fullness of the definitions given to the loan sports terms-entries and the use of information (i.e. formal etc.) concerning them. d) The selection of examples derived from the sports sublanguage. The aim of this study is to show how we accept various loan sports terms in the Greek language and to see if we can come up with more general proposals concerning all relevant fields.

0 Εισαγωγή

Στην εργασία αυτή θα ασχοληθούμε από λεξικογραφική σκοπιά με την ορολογία της γλώσσας του αθλητισμού, μιας γλώσσας η οποία έχει χαρακτηριστεί ως «μια ειδική διάλεκτος ουσιαστικά, που φαντάζει μυστηριώδης και δυσπρόσιτη για τον αδαή, απλή και ευνόητη ίσως για το γνώστη, απαιτητική και ενδιαφέρουσα, πάντως, για τον εξωτερικό παρατηρητή και μελετητή» [1]. Πιο συγκεκριμένα, θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας σε ορισμένα ζητήματα που καλείται να αντιμετωπίσει ο συντάκτης λημμάτων ενός νεοελληνικού λεξικού, όταν επεξεργάζεται όρους και στοιχεία από τον χώρο του αθλητισμού και θα σχολιάσουμε την αντιμετώπισή τους από τρία λεξικά της νεοελληνικής, συγκεκριμένα τα λεξικά Κριαρά [2] (εφεξής ΝΕΛ), Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη [3] (εφεξής ΛΚΝ) και Μπαμπινιώτη [4] (εφεξής ΛΝΕΓ). Σε ορισμένες περιπτώσεις θα χρησιμοποιήσουμε σαν πηγή το διαδίκτυο, πιο συγκεκριμένα τα δεδομένα που προκύπτουν από χρήση της μηχανής αναζήτησης Google: παρόλο που δεν πρόκειται για σώμα κειμένων δομημένο με προδιαγραφές για γλωσσολογική έρευνα και τα αποτελέσματα μόνον ενδεικτικά μπορούν να θεωρηθούν, η πρακτική αυτή χρησιμοποιείται σήμερα ευρέως γιατί προσφέρει την αξιοπιστία που βασίζεται στον εξαιρετικά μεγάλο όγκο των δεδομένων.

1 Κριτήρια ληματογράφησης αθλητικών όρων

Το πρώτο θέμα που θα πρέπει να προβληματίσει τον λεξικογράφο είναι με ποια κριτήρια θα καταχωρίσει διάφορους αθλητικούς όρους στο ληματολόγιο ενός γενικού λεξικού ή θα τους αποκλείσει από αυτό. Σε γενικές γραμμές, οι πηγές για τη συγκρότηση του ληματολογίου και γενικότερα την άντληση λεξικογραφικού υλικού είναι οι εξής: γραπτές πηγές (κείμενα σε έντυπη ή ηλεκτρονική μορφή), προφορικές πηγές (π.χ. μαγνητοφωνημένα ραδιοφωνικά και τηλεοπτικά προγράμματα), ειδικοί σε ποικίλους γνωστικούς τομείς, καθώς και διάφορα είδη σωμάτων γλωσσικού υλικού. Ο Τράπαλης επισημαίνει ότι προϋπόθεση για την αναζήτηση και την εύρεση των περισσότερων λέξεων που πράγματι ανήκουν στο εν χρήσει λεξιλόγιο της νέας ελληνικής αποτελεί η συγκρότηση πλούσιας τράπεζας γλωσσικού υλικού, π.χ. κατά το πρότυπο της Bank of English για την αγγλική [5]. Ειδικότερα, για την ένταξη όρων προερχόμενων από διάφορους επιστημονικούς και τεχνικούς κλάδους σε ένα λεξικό γενικής γλώσσας, η Ιορδανίδου υποστηρίζει ότι «πρέπει να ληφθεί υπόψη τόσο η συχνότητα χρήσης σε μη ειδικά κείμενα (μελέτη σωμάτων μη ειδικών κειμένων) όσο και η σπουδαιότητα των όρων για τη συγκρότηση της εννοιολογικής δομής του θεματικού πεδίου όπου ανήκουν (μελέτη ορολογικών λεξικών)» [6]. Αυτοί οι δύο παράγοντες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και όταν πρόκειται για την καταχώριση αθλητικών όρων στο ληματολόγιο ενός λεξικού γενικής γλώσσας.

Παρά την έλλειψη ενός πλούσιου και έγκυρου σώματος γλωσσικού υλικού για τη νεοελληνική, ο λεξικογράφος μπορεί τουλάχιστον να φροντίζει ώστε να περιλαμβάνονται στο λημματολόγιο του λεξικού λέξεις που συγκροτούν κλειστές ομάδες, σύνολα όρων βάσει των οποίων δομούνται τα συστήματα εννοιών ενός γνωστικού τομέα. Ένα παράδειγμα τέτοιας ομάδας αποτελούν οι αθλητικοί όροι που δηλώνουν τις θέσεις των παικτών σε μια ομάδα. Θα αναφέρουμε ενδεικτικά μερικούς όρους από το ποδόσφαιρο και το μπάσκετ, οι οποίοι αποτελούν δάνεια μη προσαρμοσμένα στην ελληνική από μορφολογική άποψη, αλλά σαφώς καθιερωμένα στην αθλητική υπογλώσσα. Στο ποδόσφαιρο χρησιμοποιούνται μεταξύ άλλων οι όροι *μπακ* (< αγγλ. back), *στόπερ* (< αγγλ. stopper), *λίμπερο* (< ιταλ. libero), *χαφ* (< αγγλ. half), *εξτρέμ* (< γαλλ. extrêmes (:)), *φορ* (< αγγλ. fore) ή *σέντερ φορ* (< αγγλ. centre for(ward)), ενώ στο μπάσκετ οι *πλέι-μέικερ* / *πλεϊμέικερ* (< αγγλ. play maker), *σούτινγκ γκαρντ* (< αγγλ. shooting guard), *σμολ φόργουορντ* (< αγγλ. small forward), *πάουερ φόργουορντ* (< αγγλ. power forward), *σέντερ* (< αγγλ. centre). Εφόσον σε ένα λεξικό της νέας ελληνικής καταγράφεται λ.χ. το λήμμα *λίμπερο*, δεν μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη η μη καταγραφή του λήμματος *στόπερ*. ομοίως, αν περιλαμβάνεται στο λημματολόγιο το *πλέι μέικερ*, θα πρέπει να λημματογραφηθεί και το *σούτινγκ γκαρντ*.

Από την έρευνα στα λεξικά της νέας ελληνικής προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα σχετικά με την κατάρτιση των λημματολογίων:

- Το ΝΕΛ δεν περιλαμβάνει κανέναν από τους παραπάνω όρους. Προφανώς πρόκειται για επιλογή του υπεύθυνου του λεξικού, ο οποίος έκρινε ότι η ορολογία αυτή είναι πολύ εξειδικευμένη και δεν έχει θέση σε ένα επίτομο λεξικό με λιγότερα από 40.000 λήμματα.
- Στο ΛΝΕΓ περιλαμβάνονται όλοι οι όροι του ποδοσφαίρου που προαναφέρθηκαν και, από τους όρους του μπάσκετ, τα *πλεϊμέικερ* / *πλέι-μέικερ*, και *σέντερ* (που όμως καταγράφεται ως όρος γενικά του αθλητισμού και όχι ειδικά του μπάσκετ).
- Στο ΛΚΝ καταγράφονται ως λήμματα ορισμένοι όροι του ποδοσφαίρου, συγκεκριμένα οι όροι *μπακ*, *λίμπερο*, *χαφ*, *εξτρέμ*, *σέντερ φορ* (αλλά παραλείπονται τα *στόπερ* και *φορ*), ενώ από τους όρους του μπάσκετ λημματογραφούνται μόνον τα *πλέι μέικερ* και *σέντερ*.

Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις φαίνεται ότι οι συντάκτες των λεξικών κατέγραψαν τους όρους του μπάσκετ (και στην περίπτωση του ΛΚΝ και του ποδοσφαίρου) που θεωρήθηκαν συχνότεροι ή «κεντρικότεροι» σε σχέση με τους υπόλοιπους. Παρατηρούμε επιπλέον ότι, από φωνολογική και μορφολογική άποψη, οι όροι που συμπεριλήφθηκαν είναι καλύτερα

προσαρμοσμένοι στην ελληνική γλώσσα, με την έννοια ότι είναι μονολεκτικές μονάδες και ότι δεν περιλαμβάνουν απαγορευμένα (στα ελληνικά) συμφωνικά συμπλέγματα όπως τα *ργ ή ρντ των σούτινγκ γκαρντ, πάουερ φόργουορντ και σμολ φόργουορντ*.

2 Τρόπος μεταγραφής - ορθογραφικής παράστασης

Οι αθλητικοί όροι που χρησιμοποιούνται στη νεοελληνική και προέρχονται ετυμολογικά από ξένες γλώσσες ανήκουν στα νεότερα δάνεια της ελληνικής, τα οποία σύμφωνα με την τρέχουσα άποψη (αλλά και με τη σχολική γραμματική) απλοποιούνται ορθογραφικά. Για παράδειγμα, το αγγλ. *penalty* (όρος του ποδοσφαίρου) αποδίδεται στα ελληνικά ως *πέναλτι* αντί *πέναλτυ*, ενώ το γαλλ. *tableau* (όρος του μπάσκετ) μεταγράφεται ως *ταμπλό* αντί *ταμπλώ*. Η απλοποίηση γίνεται με το σκεπτικό ότι η γνώση ξένων γλωσσών δεν μπορεί να αποτελεί προϋπόθεση για τη σωστή γραφή λέξεων που έχουν πλέον ενσωματωθεί στην ελληνική. Ειδικά μάλιστα σε παραδείγματα όπως το *ταμπλό*, η γραφή με *ο* δεν είναι απλοποιημένη με την αυστηρή σημασία της λέξης, γιατί η αντίστοιχη με *ω*, δηλ. *ταμπλώ*, ως προς την απόδοση του [o] δεν είναι καν ετυμολογική. Το *ω* του *ταμπλώ* απλώς συμβατικά είχε παλιότερα αντιστοιχιστεί με το γαλλ. *eau*, χωρίς αυτό να έχει ετυμολογική βάση.¹ Σε σχέση με το θέμα αυτό, και τα τρία λεξικά που εξετάζουμε υιοθετούν την ίδια τακτική δίνοντας μόνον τις απλούστερες γραφές *πέναλτι* και *ταμπλό*², παρόλο που η διαδικτυακή αναζήτηση δείχνει ότι οι παλιότερες γραφές (*πέναλτυ* και *ταμπλώ*) εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται σε κάποιο ποσοστό.³

Οι περιπτώσεις αυτές είναι σχετικά απλές, εφόσον εμπίπτουν στο πλαίσιο μιας γενικότερης πολιτικής που ακολουθείται αυτή τη στιγμή σε σχέση με την ορθογραφία των δανείων, σύμφωνα με την οποία η επιλογή της απλοποίησης βασίζεται σε θεωρητικές αρχές που εφαρμόζονται ήδη εδώ και αρκετές δεκαετίες, με αποτέλεσμα οι νεότερες γραφές να έχουν ήδη επικρατήσει σε σημαντικό βαθμό.

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις που παρουσιάζουν ειδικές δυσκολίες, για τις οποίες είναι απαραίτητο να γίνει κάποια έρευνα προκειμένου να αποφασιστεί ποια είναι η προτιμότερη

¹ Η μη απόδοση των φθόγγων [i] και [o] με τα απλούστερα δυνατά *ι* και *ο* δεν περιορίζεται στους αθλητικούς όρους. Για παράδειγμα η *μπύρα*, που προέρχεται από το βενετικό *bigra* ή το ιταλικό *bigga* και ανάγεται στο γερμανικό *Bier*, πολύ συχνά γράφεται στα ελληνικά *μπύρα*.

² Αν και το ΝΕΛ, συνεπές στην πολιτική επιλογής των λημμάτων που ήδη αναφέραμε, δεν καταγράφει στο λήμμα *ταμπλό* σημασία ή υποσημασία που να αφορά το μπάσκετ.

³ Αξιοσημείωτη είναι και μία ακόμη περίπτωση μη απλοποιημένης γραφής αθλητικού όρου. Το *λίμπερο* εμφανίζεται στο διαδίκτυο, αν και λιγότερο συχνά, και ως *λύμπερο*. Είναι πιθανόν εδώ να έχει ασκήσει κάποια επίδραση η συνηθέστερη γραφή ιταλογενών επωνύμων όπως *Λυμπέρης*, *Λυμπερόπουλος* κ.ά. (έναντι της λιγότερο συχνής *Λιμπέρης*, *Λιμπερόπουλος* κ.ά.), τα οποία συνδέονται ετυμολογικά με το *λίμπερο*.

λύση στο πλαίσιο ενός λεξικού γενικής γλώσσας. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, θα αναφέρουμε την περίπτωση της λέξης *λάι(ν)σμαν* (< αγγλ. linesman), για την οποία τίθεται το ερώτημα αν πρέπει να αποδοθεί στα ελληνικά ως *λάινσμαν* ή *λάισμαν*. Από ετυμολογική άποψη δικαιολογείται η παρουσία έναντι της απουσίας του ν κατά τη μεταγραφή της λέξης στα ελληνικά· παράλληλα όμως, υπάρχουν πολλοί ομιλητές που προφέρουν τη λέξη ως [ˈlaɪsman], πράγμα που οδηγεί στη μεταγραφή *λάισμαν*. Δυστυχώς, δεν υπάρχουν στοιχεία που να δείχνουν τι ποσοστό αντιπροσωπεύει καθεμία από αυτές τις προφορές στα ελληνικά. Ο Καλιόρης γράφει ότι «ο προφερόμενος από όλους *λάισμαν*, στο Λεξικό [εννοεί την πρώτη έκδοση του ΛΝΕΓ, του 1998] διατηρεί το αγγλικό συμφωνικό σύμπλεγμα *νσμ* (*λάινσμαν*) που κανείς δεν προφέρει έτσι στα ελληνικά ούτε και το γράφει» [7]. Αυτό ισχύει για όλες τις μέχρι τώρα εκδόσεις του ΛΝΕΓ, ενώ τα άλλα δύο λεξικά δεν περιλαμβάνουν στο λεμματολόγιό τους αυτό το λήμμα. Στο διαδίκτυο διαπιστώνουμε ότι η γραφή *λάινσμαν* (με ν) στα ελληνικά είναι μάλλον η συχνότερη. Με αυτούς τους όρους, ο λεξικογράφος πρέπει καταρχήν να καταγράψει και τους δύο τύπους, πρώτα το *λάινσμαν* και έπειτα το *λάισμαν*. Στο επίπεδο της σύνταξης του άρθρου του λεξικού, ο συντάκτης μπορεί να σημειώσει πρώτα είτε το *λάινσμαν* με κριτήριο την αντιστοιχία του με το linesman και επομένως την «ορθότητά του» είτε το *λάισμαν* με κριτήριο την καλύτερη προσαρμογή του στη συλλαβική δομή της νέας ελληνικής, δηλαδή στον προφορικό λόγο, αρκεί να υπάρχει ένα γενικευμένο κριτήριο για όλες τις παρόμοιες περιπτώσεις και να εξηγείται στον πρόλογο του λεξικού τι αντιπροσωπεύει η σειρά καταγραφής των παράλληλων τύπων.

3 Γραμματικές, σημασιολογικές και υφολογικές πληροφορίες

3.1 Γραμματικός χαρακτηρισμός

Από τις γραμματικές πληροφορίες που μπορούν να δοθούν στο πλαίσιο ενός λήματος θα μας απασχολήσει ειδικά η δήλωση του γένους σε ορισμένα ουσιαστικά-αθλητικούς όρους τα οποία φαίνεται ότι χρησιμοποιούνται άλλοτε ως αρσενικά και άλλοτε ως ουδέτερα. Παραδείγματα:

Όταν ο αριστερός μπακ ανεβαίνει στην επίθεση [...]

(<http://www.topscorer.gr/default.asp?pid=22&la=1&saID=3>, 23/5/2009)

Όταν το μπακ της ομάδας σου παίρνει κοντά στο 1 εκ. [...]

(<http://www.sport24.gr/html/ent/891/ent.264891.asp>, 23/5/2009)

Η διαδικτυακή έρευνα πιστοποιεί ότι το ίδιο ισχύει για τα ουσιαστικά *ο / το στόπερ*, *ο / το λίμπερο*, *ο / το χαφ*, *ο / το εξτρέμ*, *ο / το σέντερ φορ*. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η χρήση του αρσενικού οφείλεται στο γένος του ουσιαστικού *παίκτης*, ενώ αυτή του ουδέτερου μπορεί να ερμηνευθεί με δύο τρόπους: αφενός σημασιολογικά, ως έμφαση που δίνεται όχι στον ίδιο τον παίκτη αλλά στη θέση του, στον ρόλο του ή στα καθήκοντά του κατά τη διάρκεια του

αγώνα και αφετέρου μορφολογικά, ως ενσωμάτωση των άκλιτων δανείων στην κατηγορία των ουδέτερων, εφόσον δεν υπάρχει κατάληξη που να παραπέμπει σε κάποιο από τα γνωστά κλιτικά παραδείγματα της γλώσσας.

Η συχνότητα χρήσης κάθε γένους δεν είναι εύκολο να εξακριβωθεί χωρίς χρήση ενός κατάλληλου σώματος κειμένων. Επομένως, αμφίβολη είναι και η σειρά καταγραφής: μπορεί να ακολουθηθεί η συμβατική σειρά αρσενικό-ουδέτερο, αρκεί σε κάποιο σημείο του λεξικού να εξηγηθεί ότι η πρόταξη του αρσενικού δεν υποδηλώνει κατ' ανάγκην προβάδισμα στη συχνότητα χρήσης. Οπωσδήποτε όμως, σε ένα λεξικό της νέας ελληνικής, οι όροι αυτοί θα πρέπει να χαρακτηριστούν και με τα δύο γένη. Στην πράξη, παρατηρούμε ότι τα λεξικά που διαθέτουμε δεν ακολουθούν κοινή πολιτική ως προς αυτό το θέμα: το ΛΝΕΓ θεωρεί τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα ουσιαστικά-λήμματα αρσενικά (*ο στόπερ, ο λίμπερο, ο χαφ, ο εξτρέμ, ο σέντερ φορ*) εκτός από το λήμμα *το / ο μπακ* που αναφέρεται και με τα δύο γένη, ενώ το ΛΚΝ καταγράφει τα λήμματα *ο / το λίμπερο, ο / το σέντερ φορ*, αλλά *το μπακ, το χαφ, το εξτρέμ* αναφέρονται αποκλειστικά ως ουδέτερα.

3.2 Σημασιολογικές πληροφορίες

Ο ορισμός της σημασίας μιας λέξης αποτελεί την πιο βασική πληροφορία για τα λήμματα κάθε ερμηνευτικού λεξικού. Το λήμμα μπορεί να περιλαμβάνει και άλλες σημασιολογικές πληροφορίες, π.χ. τα συνώνυμα και τα αντώνυμα της λημματογραφούμενης λέξης, ωστόσο ο ορισμός, η ανάλυση της σημασίας, παραμένει η κύρια λειτουργία των λεξικών, με βάση την οποία κρίνονται. Ένα από τα βασικότερα είδη ορισμών προϋποθέτει την ένταξη της έννοιας σε μια υπερώνυμη έννοια (ή γένος, *genus*) και ακολούθως την εξειδίκευσή της με την παράθεση ενός ή και περισσότερων διακριτικών χαρακτηριστικών (*differentiae*). Ο λεξικογράφος εδώ καλείται να διατυπώσει έναν ορισμό που να περιλαμβάνει όλα όσα είναι αναγκαία και τίποτα που να είναι περιττό για την κατανόηση της έννοιας που επεξεργάζεται. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα από τα λήμματα που μας ενδιαφέρουν εδώ, ο *λίμπερο* πρέπει να ενταχθεί στην υπερώνυμη έννοια «παίκτης», ενώ παράλληλα χρειάζεται να δοθούν επιπρόσθετες πληροφορίες που να διαφοροποιούν τον *λίμπερο* από τους άλλους παίκτες της ομάδας. Πρέπει επομένως αφενός να αναφέρεται στον ορισμό ότι ο *λίμπερο* είναι αμυντικός παίκτης (έτσι διακρίνεται λ.χ. από τον *σέντερ φορ*), που αγωνίζεται μάλιστα κυρίως στο κέντρο της άμυνας (έτσι διακρίνεται λ.χ. από τους *μπακ*) και αφετέρου να σημειώνεται το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του, ότι δηλαδή κινείται ελεύθερα σε διάφορες θέσεις του γηπέδου. Το ΛΚΝ και το ΛΝΕΓ παραθέτουν, αντίστοιχα, τους εξής ορισμούς:

(ποδ. ⁴) *παίκτης, χωρίς συγκεκριμένη θέση στη διάταξη της ομάδας, που αναλαμβάνει να καλύπτει διάφορες θέσεις κατά την κρίση του και σύμφωνα με τις ανάγκες του αγώνα*

ΑΘΛ. παίκτης που κινείται ελεύθερα σε όλο το γήπεδο

Και από τους δύο ορισμούς απουσιάζει το προαναφερθέν στοιχείο, ότι πρόκειται για αμυντικό παίκτη, από τον δεύτερο ορισμό μάλιστα δεν πληροφορούμαστε ούτε ποιά ή ποιά είναι τα αθλήματα στα οποία αγωνίζεται.

Το δεύτερο παράδειγμα που θα αναλύσουμε αναφέρεται στο λήμμα *γκολτζής*. Όπως ο *λίμπερο*, έτσι και ο *γκολτζής* πρέπει να ενταχθεί στην υπερώνυμη έννοια «παίκτης». Η ιδιαιτερότητα του *γκολτζή*, που τον διακρίνει από τους άλλους παίκτες, είναι ότι τον χαρακτηρίζει η ικανότητα να σημειώνει πολλά γκολ. Μαζί με τον ορισμό της σημασίας του *γκολτζής* σε ένα λεξικό, μπορεί δηλωθεί ότι η λέξη χρησιμοποιείται «κυρίως στο ποδόσφαιρο» ή «στο ποδόσφαιρο και σε άλλα αθλήματα» – εφόσον, θεωρητικά τουλάχιστον, η σημασία του *γκολτζής* απαντά όχι μόνο στο ποδόσφαιρο, αλλά σε κάθε άθλημα όπου σημειώνονται γκολ, π.χ. και στο πόλο και το χάντμπολ. Για το λήμμα αυτό το ΛΚΝ και το ΛΝΕΓ δίνουν, αντίστοιχα, τους εξής ορισμούς:

στο ποδόσφαιρο, παίχτης [sic] ικανός να εκτελεί δυνατά και αποτελεσματικά σουτ σουτέρ

ο ποδοσφαιριστής που σημειώνει πολλά γκολ

Όπως βλέπουμε, και τα δύο λεξικά περιορίζονται στον χώρο του ποδοσφαίρου. Ειδικά ως προς τον ορισμό του ΛΚΝ, ως αναφερθεί ότι η λέξη *γκολτζής* στο ποδόσφαιρο δεν δηλώνει τη σημασία του σουτέρ, αλλά του παίκτη που πετυχαίνει συχνά γκολ, όχι κατ' ανάγκη με σουτ: αν ένας παίκτης σε μια αγωνιστική περίοδο πετύχει είκοσι γκολ με κεφαλιές και κανένα με σουτ, θα χαρακτηριστεί *γκολτζής*. Εξάλλου, ένας *γκολτζής* δεν εκτελεί κατ' ανάγκη «δυνατά» σουτ, αλλά απλώς αποτελεσματικά, δηλαδή εύστοχα.

Και τα δύο πιο πάνω παραδείγματα μας δείχνουν πόσο δύσκολη μπορεί να είναι η διατύπωση ενός απολύτως ακριβούς και πλήρους ορισμού. Ασφαλώς δεν θα αναλύσουμε εδώ ένα τόσο ευρύ θεωρητικό ζήτημα, σημειώνουμε μόνο ότι έχει συζητηθεί ευρέως στο πλαίσιο των νεότερων θεωριών και προσεγγίσεων της σημασίας, όπως είναι η θεωρία του πρωτοτύπου.

⁴ Για την ακρίβεια, *λίμπερο* υπάρχει και στο βόλεϊ, καθώς και στο χόκεϊ επί πάγου, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, αλλά είναι αμφίβολο αν σε ένα γενικό λεξικό πρέπει να δίνονται τόσο εξειδικευμένες πληροφορίες.

3.3 Υφολογικές πληροφορίες

Ένα ενδιαφέρον θέμα σε σχέση με τους αθλητικούς όρους-λήμματα των νεοελληνικών λεξικών είναι ο υφολογικός τους χαρακτηρισμός. Δεδομένου ότι τα περισσότερα από τα λήμματα αυτά είναι δάνεια, και μάλιστα πρόσφατα, παρατηρούμε ότι η χρήση τους συνδέεται κυρίως με τον ανεπίσημο, καθημερινό λόγο – ενώ τα επίσημα αντίστοιχά τους είναι σαφώς λιγότερο διαδεδομένα και απαντούν αποκλειστικά σε ορισμένα είδη γραπτού λόγου. Συγκεκριμένα παραδείγματα αποτελούν τα ζεύγη *μπάσκετ / καλαθοσφαίριση*, *βόλεϊ / πετοσφαίριση*, *χάντμπολ / χειροσφαίριση*, *τένις / αντισφαίριση*, *πόλο / υδατοσφαίριση*, καθώς και το *μπακ* (ή *αμυντικός*) / *οπισθοφύλακας*. Η διαφορά ανάμεσα στα δύο μέλη κάθε ζεύγους πρέπει να φαίνεται σε ένα λεξικό με τον σαφέστερο δυνατό τρόπο. Για παράδειγμα, ακόμη και αν ορισμένοι πιστεύουν ότι δεν θα έπρεπε να χρησιμοποιείται ο ξένος όρος *πόλο* αλλά ο ελληνικός *υδατοσφαίριση*, ο λεξικογράφος καλείται να περιγράψει πώς χρησιμοποιούνται οι δύο αυτοί όροι από τους ομιλητές της ελληνικής σήμερα και όχι πώς θα ήθελε ή θα πρότεινε κάποιος να χρησιμοποιούνται. Με άλλα λόγια τα *καλαθοσφαίριση*, *πετοσφαίριση*, *χειροσφαίριση*, *αντισφαίριση*, *υδατοσφαίριση*, αλλά και *οπισθοφύλακας*, πρέπει να φέρουν τον ανάλογο υφολογικό χαρακτηρισμό. Τέτοιοι χαρακτηρισμοί απουσιάζουν από τα αντίστοιχα λήμματα του ΛΚΝ, ενώ στο ΛΝΕΓ το *καλαθοσφαίριση* χαρακτηρίζεται επίσημο, το *πετοσφαίριση* λόγιο και τα υπόλοιπα δεν φέρουν χαρακτηρισμό. Στην προκειμένη περίπτωση επιβάλλεται να αντιμετωπιστούν από τον λεξικογράφο οι ομοειδείς αυτές περιπτώσεις λημμάτων με ενιαίο, συνεπή τρόπο.

4 Επιλογή παραδειγμάτων

Η επιλογή των παραδειγμάτων, των οποίων ο ρόλος είναι να διασαφηνίζουν τη σημασία και τη χρήση των ληματογραφούμενων λέξεων / φράσεων σε ευρύτερα συμφραζόμενα, μπορεί να είναι καίρια για την κατανόηση των λημμάτων ενός λεξικού. Είναι σαφές ότι τα λεξικογραφικά παραδείγματα αντιπροσωπεύουν τον πιο άμεσο και προσιτό τρόπο με τον οποίον μπορούν να δοθούν γλωσσικές πληροφορίες για τις λέξεις / φράσεις-λήμματα. Σε σχέση με την επιλογή τους, μία από τις απαιτήσεις της σύγχρονης λεξικογραφίας, είναι η αυθεντικότητα: τα παραδείγματα πρέπει να αντλούνται από τις πηγές στις οποίες βασίζεται το λεξικό (και όχι να είναι δημιουργήματα του λεξικογράφου), έτσι ώστε να αναδεικνύεται η χρήση των λέξεων-λημμάτων σε αυθεντικά περιβάλλοντα. Η αρχή αυτή όμως δεν πρέπει να οδηγεί σε χρήση παραδειγμάτων που συνδέονται με συγκεκριμένες καταστάσεις και πραγματικότητες, γιατί κάτι τέτοιο περιορίζει σε σημαντικό βαθμό τη γενικότητα και την ουδετερότητα που πρέπει να έχει ένα λεξικό. Στην περίπτωση των παραδειγμάτων από τον χώρο του αθλητισμού, το πρόβλημα που μπορεί να παρουσιαστεί είναι η αναφορά σε κύρια

ονόματα παικτών ή ομάδων. Στο ΛΚΝ αναφέρεται η λεγόμενη τεχνική της ουδετέρωσης, σύμφωνα με την οποία «χρησιμοποιούνται οι αόριστες αντωνυμίες *κάποιος* ή *κτ.* για να αποφευχθεί η αναφορά σε ποικίλα συγκεκριμένα πρόσωπα και πράγματα» [8]. Το ίδιο αποτέλεσμα μπορεί να επιτευχθεί και με τροποποίηση της διατύπωσης, π.χ. το αυθεντικό *Ο Νικοπολίδης απέκρουσε το πέναλτι* μπορεί να παρατεθεί ως *Ο τερματοφύλακας απέκρουσε το πέναλτι*, ώστε το παράδειγμα να μην περιέχει ονομαστική αναφορά και να μην θεωρηθεί παρωχημένο όταν ο συγκεκριμένος αθλητής θα έχει εγκαταλείψει την ενεργό δράση.

Παρόλα αυτά, το ΛΚΝ χρησιμοποιεί ένα παράδειγμα όπως *Ο Ασάνοβιτς, μια από τις πιο καλές μεταγραφές του Παναθηναϊκού*. Το παράδειγμα, εύστοχο από την άποψη ότι καλύπτει μια πραγματική χρήση του λήμματος *μεταγραφή* για το οποίο παρατίθεται, υστερεί εφόσον περιέχει αναφορά σε συγκεκριμένο αθλητή. Με δεδομένο ότι η μεταγραφή του Κροάτη Αλιόσα Ασάνοβιτς στον Παναθηναϊκό έγινε το 1998, έτος έκδοσης του ΛΚΝ, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι κάποιος συντάκτης του λεξικού σκέφτηκε να εμπλουτίσει το λήμμα *μεταγραφή* με παράδειγμα από την τότε επικαιρότητα. Ωστόσο, το παράδειγμα είναι σήμερα παρωχημένο, εφόσον έχουν περάσει πάνω από δέκα χρόνια από τη μεταγραφή του Ασάνοβιτς, ο οποίος μάλιστα έχει ολοκληρώσει την καριέρα του. Αντίστοιχες παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν και για το ΛΝΕΓ, για την πρώτη έκδοση του οποίου ο Mackridge [9] επισημαίνει ότι το λεξικό «includes some lively illustrative modern examples, such as the following referring to basketball: *Ο Αλβέρτης απάντησε στο τρίποντο του Σιγάλα [...]*» – κάτι το οποίο ορθώς αφαιρέθηκε από το λήμμα *απαντώ* των επόμενων εκδόσεων του ΛΝΕΓ.

Ένας άλλος λόγος για τον οποίο θα πρέπει να αποφεύγεται η παράθεση ονομάτων παικτών και ομάδων είναι η εντύπωση που μπορεί να δοθεί ότι ο λεξικογράφος, μέσω των παραδειγμάτων χρήσης, υποστηρίζει ορισμένη ομάδα – κάτι που αντιστρατεύεται τον χαρακτήρα του λεξικού ως αντικειμενικού επιστημονικού έργου. Τέτοια παραδείγματα μπορούμε να βρούμε στο ΛΚΝ, στο οποίο αφενός εμφανίζεται συχνά το όνομα του ΠΑΟΚ (ομάδας της Θεσσαλονίκης, όπου συντάσσεται και εκδίδεται το ΛΚΝ):

Φιλικό ντέρμπι μεταξύ των ομάδων ΠΑΟΚ-ΑΡΗ (λήμμα μεταξύ),

Αγωνίζεται με τη φανέλα του Ολυμπιακού / του ΠΑΟΚ (λήμμα φανέλα),

Ο ΠΑΟΚ αποδέσμευσε τρεις ποδοσφαιριστές (λήμμα αποδεσμεύω, με επιτόπου ερμηνεία «με τη λήξη του συμβολαίου τους μπορούν να μεταγραφούν σε όποια ομάδα θέλουν»),

και αφετέρου φαίνεται να καλλιεργείται συστηματικά η θετική εντύπωση για τη συγκεκριμένη ομάδα:

Κεραυνός ο ΠΑΟΚ (λήμμα κεραυνός),

Ο ΠΑΟΚ βρέθηκε στην κορυφή της βαθμολογίας (λήμμα κορυφή),

Στο σημερινό αγώνα πρωταθλήματος ο ΠΑΟΚ κέρδισε τον Ολυμπιακό, παρόλο που λίγες μέρες πριν είχε χάσει στο κύπελλο (λήμμα πρωτάθλημα),

Ο ΠΑΟΚ στο γήπεδό του είναι πολύ επικίνδυνος (λήμμα επικίνδυνος),

Ο αγώνας έληξε 2-0 υπέρ του ΠΑΟΚ (λήμμα υπέρ, με επιτόπου ερμηνεία «νίκησε ο ΠΑΟΚ»).

Στις περιπτώσεις αυτές η αποφυγή της αναφοράς σε συγκεκριμένα ονόματα θα μπορούσε να έχει εξασφαλιστεί με χρήση λέξεων όπως *οι γηπεδούχοι, οι φιλοξενούμενοι, οι πρωταθλητές* κ.ά. Και οπωσδήποτε είναι υπερβολικό να εμφανίζεται τόσες φορές στα παραδείγματα χρήσης ενός λεξικού το όνομα της ίδιας ομάδας.

Ένα τελευταίο θέμα που θα θίξουμε είναι η παρουσίαση των συμφράσεων, που συχνά παρουσιάζονται στα λεξικά γενικής γλώσσας μαζί με τα παραδείγματα. Θα μπορούσαν επομένως σε λήμματα όπως *μπακ* και *χαφ* να παρατεθούν οι συμφράσεις *αριστερό / δεξί μπακ, κεντρικό / πλάγιο μπακ, αριστερό / δεξί χαφ, κεντρικό / πλάγιο χαφ, μπακ-χαφ*. Από αυτά, το ΛΚΝ παραθέτει στο λήμμα *μπακ* τα *αριστερό / δεξιό μπακ*, σημειώνει όμως και το *μεσαίο μπακ*, που δεν λέγεται συνήθως – η συνηθέστερη σύμφραση είναι *κεντρικό μπακ*. Το ίδιο λεξικό στο λήμμα *χαφ* καταγράφει εύστοχα τα *δεξιό / αριστερό χαφ*. Το ΛΝΕΓ στο λήμμα *μπακ* δίνει το μόνο *πλάγιος μπακ*, ενώ στο λήμμα *χαφ* δεν καταγράφει παράδειγμα χρήσης.

5 Συμπεράσματα

Από την έρευνα της αθλητικής ορολογίας στα νεοελληνικά λεξικά διαπιστώνουμε ότι τα σχετικά λήμματα εμφανίζουν ορισμένες αδυναμίες, κυρίως με την έννοια ότι ομοειδή ζητήματα έχουν αντιμετωπιστεί με διαφορετικούς τρόπους. Με τους όρους αυτούς, ο λεξικογράφος θα πρέπει να επιμείνει στην περιγραφή της γλωσσικής πραγματικότητας, όποια και αν είναι αυτή, κάνοντας χρήση σύγχρονων λεξικογραφικών εργαλείων, όπως είναι τα ηλεκτρονικά σώματα κειμένων ή, όταν αυτά δεν είναι διαθέσιμα, οι διαδικτυακές μηχανές αναζήτησης. Όπως και σε άλλα θέματα, έτσι και στην αθλητική ορολογία το λεξικό θα πρέπει να αποτυπώνει όσο το δυνατόν πιο πιστά τη γλωσσική πραγματικότητα. Παράλληλα, ο συντονιστής του λεξικού είναι αναγκαίο να συνεργάζεται με ειδικούς στον χώρο του αθλητισμού ή έστω με λεξικογράφους που διαθέτουν ικανοποιητικές γνώσεις στον τομέα αυτό, ώστε να εξασφαλίζεται η απαραίτητη συνοχή στην επιλογή των όρων που θα συμπεριληφθούν στο λεξικό, αλλά και η ορθότητα των ορισμών που παρέχονται.

Παραπομπές και βιβλιογραφία

- [1] Ανδρουλάκης Γ., «Αθλητική ορολογία και ελληνική γλώσσα: δανεισμός, συγκρίσεις με άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, προβλήματα, προτάσεις», στο Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία – Ανακοινώσεις 1ου Συνεδρίου, Αθήνα, ΕΛΕΤΟ, 1997, 337, 337-347.
- [2] Κριαράς Ε. 1995: *Νέο ελληνικό λεξικό. Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας*, Εκδοτική Αθηνών, 1995.
- [3] Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών / Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1998.
- [4] Μπαμπινιώτης Γ., *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. Με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*, Κέντρο Λεξικολογίας, 2008 (α΄ έκδοση 1998, β΄ έκδοση 2002).
- [5] Τράπαλης Γ., «Πρακτικά προβλήματα νεοελληνικής λεξικογραφίας», *Παλίμψηστον*, 2003, 173, 173-198.
- [6] Ιορδανίδου Ά., «Η ορολογία στα λεξικά γενικής γλώσσας», στο Κατσογιάννου, Μ. & Ευθυμίου Ε. (επιμ.): *Ελληνική ορολογία: έρευνα και εφαρμογές*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2004, 232, 221-242.
- [7] Καλιόρης Γ., «Το λεξικό Μπαμπινιώτη», *Νέα Εστία*, 1998, 1079, 1056-1082.
- [8] ΛΚΝ, *Εισαγωγή*, ιθ΄.
- [9] Mackridge P., «Review of Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας [ΛΝΕΓ] & Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής [ΛΚΝ] », *Journal of Greek Linguistics*, 2001, 258, 254-259.
- [10] Bergenholts, H. & Tarp, S. *Manual of Specialized Lexicography*, John Benjamins, 1995, 254 p.
- [11] Jackson H., *Lexicography. An introduction*, Routledge, 2002, x + 190 p.
- [12] Οικονομίδης Α., *Λεξικό αγγλοελληνικό ποδοσφαιρικών όρων*, υπό έκδοση.

Βασίλειος Αργυρόπουλος

vas_arg@yahoo.gr
Μαραθώνος 3
184 50 Νίκαια – Ελλάδα

Μαριάννα Κατσογιάννου

mariana@ucy.ac.cy
Πανεπιστήμιο Κύπρου
Ταχυδρ. Κιβ. 20537
1678 Λευκωσία – Κύπρος